LEHEN IL-MALTI JISSIEHEB FIN-NIKET TA' L-ARMLA MARGUERITA ROPA, IL-FAMILJA TAGHHA U HUTU FIL-MEWT TA' ŻEWĠHA LAURENT, GHAWDXI MIX-XAGHRA, LI GHALKEMM GHEX U KITEB BIL-FRANĊIŻ BARRA MINN MALTA, BAQA' MALTI F'RUHU U HARES IL-ĠIEH TA' LSIEN MALTI FI ŻMIEN META BARRANIN U XI MALTIN QADDEJJA TAGHHOM KIENU QEGHDIN JAGHMLU MINN KOLLOX BIEX IŻEBILHUH HALLI POSTU JIEHDU LSIEN BARRANI

DAK LI STAJT NIFTAKAR FUQ HIJA LAURENT ROPA

Ta' P. Piju K. Rapa, O.P.

Ma kellix ħsieb nikteb fuq ħija Lsurent Ropa. Jekk kellu jinkiteb xi ħaġa dwaru, deherli li dan ma kellux isir minni imma minn xi ħadd barra mill-familja tagħna. Kien il-Professur Ġużè Aquilina li talabni, wara l-mewt ta' Laurent, li nikteb xi ħaġa "fuq dak li niftakar fuqu". B'dan jiena nifhem li l-għan ta' dawn l-erba' kelmiet m'huwiex li nfaħħar lil ħija, imma nsemmi xi rqaqat tal-ħajja tiegħu li kienu jibqgħu moħbijin kieku ma nsemmihomx jien. Għall-imħabba ta' ġensna u ta' l-Ilsien Malti lqajt it-talba tal-Professur Aquilina.

Nibda billi ngħid lil min ma jafx, li hawn Malta nkiteb fuq ħija Laurent fit-Tieni Ktieb 1937 ta' *Il-Malti* ta' l-*Għaqda* (illum *Akkademja*) kif ukoll fin-numru 12/58, Marzu 1958, tas-sensiela "Tajjeb li tkun taf", artiklu li sewwa sew ħdax-il ġurnata qabel il-mewt ta' Ropa, nġieb tista' tgħid kelma b'kelma fin-numru 421, 18 ta' Marzu 1967, ta' *Ir-Review*. Dawn it-Tnejn ta' l-aħħar huma maħruġin mid-Dipartiment ta' l-Informazzjoni. Jista' jkun li dehret xi kitba oħra li ma ġietx f'idejja. Fejn nista', ma ntennix dak li nkiteb f'dawn l-artikli jekk mhux biex niċċara xi ħaġa.

Minni u minn ħija Laurent ġara l-maqlub ta' xulxin. Huwa twieled Għawdex, ix-Xagħra, (f'dar li qiegħda fit-Triq Bullara fit-tarf tagħha li jieħu għal fuq *Il-Ġebel*), u ta' sentejn ħaduh Bona (Alġerija) fejn trabba, u mbagħad Franza fejn ħadem u miet; u jiena twelidt Bona minn fejn, wara l-mewt t'ommi, ġabuni tifel ta' madwar seba' snin hawn Malta biex trabbini z-zija, oħt ommi, u rrid naħseb hawn ukoll nindifen. Donnha ħaġa ma titwemminx, ngħidilkom li miż-żmien din il-firda aħna qatt ma rajna iżjed lil xulxin jekk mhux fir-ritratti u qatt ma tkellimna bejnietna jekk mhux bil-kitba. Fl-għomor tagħna hemm bejnietna qabża ta' tnax il-sena: huwa twieled fil-Milied ta' l-1891 u jiena f'Jannar ta' l-1903. Meta jiena wasalt fi żmien li stajt nifhem u niftakar dak li kien jiġri madwari, ħija Laurent kien diġa żagħżugħ ta' madwar is-sittax-il sena, u meta nfridna kellu madwar l-għoxrin sena. Terġa', mis-sittax sal-għoxrin sena kien iż-żmien li ħija Laurent għaddieh fil-kulleġġi, l-ewwel Bona u mbagħad Konstantina, jiġifieri, żmien li l-biċċa kbira tiegħu għaddieh 'il-bogħod mid-dar u għalhekk 'il-bogħod minni wkoll. Minn dan tifhem, mela, għaliex ma sibtx ħafna x'ngħidilkom fuq dawn is-snin li konna flimkien f'darna Bona. Forsi tixtiequ tkunu tafu għaliex qatt ma ltaqajna wara li nfridna minn xulxin

biex jiena niġi Malta. Ngħidilkom ukoll. Hija wara l-Ewwel Gwerra Dinjija qatagħha li jħalli l-Alġerija biex jingħaqad ma' martu, Franza, fejn laħaq Direttur (Headteacher) tal-villaġġ Sille-le-Guillaume. Meta jiena, wara li qaddist, mort Bona għal tlitt darbiet biex nara lill-familja, lil ħija Laurent ma kontx nista' narah billi huwa kien ikun Franza, u Franza qatt ma mort. Hija kien darba għamel il-ħsieb li, wara li jeħles mill-iskola, jagħmel vjaġġ sa Malta, imma meta wasal iż-żmien qata' qalbu minħabba saħħtu.

Min ma qarax l-artikli fuq ħija msemmijin hawn fuq, jista' jitħasseb xi ftit u jistaqsi bejnu u bejn ruħu: Kif inhi din il-biċċa li Laurent Ropa u P. Rapa huma aħwa jekk il-kunjom m'huwiex l-istess? Ngħidilkom millewwel li hu l-istess kunjom. Qatt smajtu kif ilissnu n-nies Għawdxin u tar-rħula ta' Malta l-kelmiet: Malta, ħmara, vara, patata u kliem ieħor bħal dan? Mhux MOlta, HmOra, vOra u patOta? Hekk ukoll il-kunjom Rapa ilissnuh Ropa. Dana smajtu b'widnejja jiena stess meta kont immur ix-Xagħra f'żgħożiti. Ma nafx illum minħabba l-iskola għadhomx l-istess. Hu x'inhu, missieri ta' Għawdxi li kien u mix-Xagħra, kunjomu semgħu f'widnejh u tgħallmu bħala Ropa u hekk lissnu huwa, u hekk kitbuh dawk li f'Bona riedu jniżżluh f'xi dokument, billi missieri, għax bla skola, ma kienx jaf jagħtihulhom bil-miktub. B'hekk il-familja kollha saret Ropa u jiena magħhom. Minħabba f'hekk dħalt fi praspura jiena wkoll meta ġejt Malta. Sajjem għal kollox fuq din il-ħaġa, jiena kont ngħid li ismi kien Ropa u hekk niżżluni fl-iskola Elementari ta' S. Wistin, il-Belt, u fl-Istitut tad-Duttrina tal-Vitorja (Buon Pastur), il-Belt ukoll. Ma nafx kif, wara żmien sirt naf li kunjomi jinkiteb Rapa u minn dik inhar bdejt ngħidu u niktbu hekk. Meta tarraft b'din il-biċċa lil ħuti, huma weġbuni bħal Pilatu: Dak li nkiteb, inkiteb. U bqajna sejrin hekk: huma Ropa bl-aċċent fl-aħħar sillaba bħal Franċiżi, u jiena Rapa. Għamilna sewwa? *Ai posteri l'ardua sentenza*! Naf li nħoloq kunjom ġdid: Ropa, u dan biex jibqa' jgħix jeħtieġ li ma jaqtax in-nisel tas-subien minn ħija Laurent; s'issamiexi għaliex ħija kellu tifel u dan iżżewweġ u għandu tifel ukoll li għadu ġuvnot. Nibqgħu sejrin jew nieqfu hawn?...

Tajjeb tkunu tafu f'liema qagħda kienet tinsab il-familja tagħna f'Bona fiż-żmien it-trobbija u l-istudju ta' ħija. Meta ommi b'żewġt itfal, il-kbir Toni (Antoine) ta' ħames snin u l-ieħor Wenzu (Laurent) ta' sentejn, marret Bona bil-ħsieb, kif stqarret hi lil ħutha hi u tinfired minnhom, li ma terġax lura, missieri kien ħaddiem ir-raba' ma' ħaddieħor. Biż-żmien irnexxielu jieħu bi qbiela ġnien li kien fl-inħawi ta' msejħin l-Allelik. Risqu ma kienx tajjeb il-ġnien għaliex tgħidx kemm tatu bil-ħarta x-xorti lil missieri fl-ewwel snin li ħadu f'idejh! Is-swieni jonqoshom l-ilma, irraba' ma jagħtix wiċċ tajjeb, il-bhejjem imutulu jew jisirquhomlu, l-aħjar

bagħal li kellu jmutlu mgħallaq fis-sienja, missieri hu u ġej mis-suq, jonforlu ż-żiemel u hu jaqa' mill-karru u jikser riġlu; fl-aħħar konna sejrin nitilqu l-ġnien u konna diġà bdejna nġorru li ma ndaħalx għalina wieħed Għawdxi li biex igħin lil missieri daħal sħab miegħu fil-ġnien. Kienet xewqa t'ommi li lil ħija l-kbir Antoine tqabbdu t-triq ta' l-iskejjel, imma kellha twaqqfu biex jidħol fix-xogħol tal-ġnien flok missieri meta dan korra. Issa għandna lil Laurent: jeħtieġ li dan ma jiqafx mill-istudji, jiswielha kemm jiswielha. Bil-għaqal u bis-skiet kienet tħaddem moħħha biex twarrab xi sold ħalli tlaħħaq mal-ispejjeż tiegħu waqt li qalbha kienet qiegħda tinfena u saħħitha sejra lura minħabba l-hemm li ma riedx donnu jitwarrab mid-dar.

Ħija Laurent wera minn ċkunitu l-ħajra li jitgħallem u għalhekk kienet għal qalbu x-xewqa t'ommi. Missieri kien igħid li meta kien jibagħtu jindokra xi erba' nagħġiet jirgħu fir-raba, Laurent kien dejjem jieħu xi ktieb miegħu. Meta mbagħad kien ikun jistudja d-dar lilna ż-żgħar ma kienx iridna nilagħbu u ngħajtu fil-qrib u jekk xi darba konna ninsew kien jinżel għalina. Mill-iskola elementari ta' Allelik għadda għal dik tal-Belt ta' Bona u minn hawn għal dik ta' Konstantina fejn laħaq teacher.

Sadattant ommi, milquta minn marda qalila, kienet sejra dejjem għallagħar u aħna ż-żgħar ma konna nifhmu xejn. Darba waħda konna ħerġin mill-iskola wara nofs inhar u qalulna li ġew għat-teacher, li kienet xebba fl-aħjar tagħha, minħabba ommi; meta wasalna d-dar sirna nafu li ommi kienet qiegħda tmut. Tellgħuna ħdejha biex inbusuha u bisna dak wiċċha musfar, bla naf kinetx mejta jew ħajja. Ħija Laurent kien Konstantina u bagħtu għalih; wasal l-għada wara nofs inhar u jsibha mejta fit-tebut u aħna qegħdin inlestu biex noħduha l-Belt għall-funeral u d-difna. Niftakru żagħżugħ fuq tiegħu bi ġlekk twil ta' student, b'ċoff iswed m'għonqu bittruf tiegħu twal mitluqin għal fuq sidru. Qabel ma ħarġu l-katavru mid-dar, aħna tal-familja ersaqna lkoll nagħtuha l-aħħar bewsa, u mbagħad tlaqna għall-Belt fejn l-ewwel għaddejna l-Parroċċa għat-talb tad-difna u wara bil-mixi morna ċ-ċimiteru. Hawnhekk il-katavru tqiegħed fil-fossa u aħna lkoll, wieħed wara l-ieħor, tfajna bil-pala ftit trab fuqu u ndifen. Kienet l-ewwel esperjenza tal-mewt, u din ġrat bil-firda tal-bniedma l-iżjed għażiża li kellna: ommna. U llum ninsabu mifrudin mhux minn ruħha biss, li nittamaw qiegħda l-Ġenna, imma wkoll minn ġisimha li baqa' waħdu fiċ-ċimiteru ta' Bona billi missieri jinsab midfun f'pajjiżu, ix-Xagħra, u ħuti l-oħra kollha bil-familja tagħhom marru Franza, minħabba l-Indipendenza ta' l-Alġerija. Jekk l-Għarab Alġerini jibqgħu jqimu l-oqbra ta' l-Insara, il-lapida minquxa b'isem ommi mqiegħda fuq qabarha tibqa' tfakkar li hemmhekk jinsab midfun il-ġisem ta' omm il-Poeta ta' l-Allelik: Laurent Ropa.